

RAFAEL L. NINYOLES: RECORREGUT BIOGRÀFIC I INTEL·LECTUAL

AVEL·LÍ FLORS-MAS

CENTRE DE RECERCA EN SOCIOLINGÜÍSTICA I COMUNICACIÓ (CUSC)
UNIVERSITAT DE BARCELONA)

R E S U M

AQUEST ARTICLE PLANTEJA UN RECORREGUT BIOGRÀFIC I INTEL·LECTUAL PER LA VIDA I L'OBRA DEL SOCIÒLEG VALENCIÀ RAFAEL L. NINYOLES (1943-2019). SE'N REPASSA L'ITINERARI FORMATIU, LES SEUES APORTACIONS PRIMERENQUES EN EL CAMP DE LA SOCIOLOGIA DE LA LLENGUA, LES APORTACIONS MÉS TARDANES A LA SOCIOLOGIA DE LES CIUTATS I ELS ESPAIS CULTURALS, I EL SEU PAPER CLAU EN LA PROMOCIÓ I LA CONSOLIDACIÓ DE L'ESTUDI SOCIOLÒGIC DE LA SOCIETAT VALENCIANA. L'ARTICLE INCLOU TAMBÉ UNA NOTA SOBRE ELS RECONeixEMENTS PÚBLICS A L'AUTOR I UN ANNEX AMB UNA BIBLIOGRAFIA SELECTIVA DE RAFAEL L. NINYOLES, AMB VOLUNTAT DE SERVEI AL LECTOR I A LA DIFUSIÓ PÒSTUMA DE LA SEUA OBRA.

INTRODUCCIÓ

Aquest article planteja un recorregut per la vida de Rafael L. Ninyoles imbricat amb una discussió sumària de les seues principals aportacions intel·lectuals, a més d'unes notes sobre els reconeixements públics de què va ser objecte en el darrer tram de la seua vida. Un itinerari que difícilment es pot limitar a una mera enumeració de fets i circumstàncies estrictament personals: com observa Toni Mollà —també sociòleg, bon amic de l'autor, i gran divulgador de la seua obra— “el seu currículum permet de reconstruir bona part de la història de la investigació social al País Valencià” (2017b: 10). Es tracta d'una revisió necessàriament parcial per les limitacions d'espai, pel biaix formatiu de l'autor d'aquestes línies, que escora l'escrit cap a les aportacions de Ninyoles a la sociologia del llenguatge, i també per les dificultats d'accés a la informació i als fons bibliogràfics pertinents en les condicions en què s'escriu el text, arran de la crisi

de la COVID-19. Qui signa aquest text demana disculpes, per això, per possibles el·lipsis i, sobretot, per la impossibilitat de discutir, de manera directa i recurrent de manera més sistemàtica a les fonts primàries, algunes de les contribucions de l'autor.

ITINERARI FORMATIU

Nascut el 1943 a València, Rafael Lluís Ninyoles i Monllor va estudiar el batxillerat als Jesuïtes de València, a més dels estudis de piano al Conservatori de Música de València —el que “més m'ha agradat en la meua vida”, segons confessava en una de les últimes entrevistes que va concedir (Serrano 2017). Com han destacat diferents comentaristes, als Jesuïtes hi coincideix amb una fornada de personatges clau de la intel·lectualitat i la política valenciana en els últims anys de la dictadura franquista, com “l'historiador Alfons Cucó, el sociolingüista Lluís Vicent Aracil, l'editor Eliseu Climent, el filòsof

Josep-Lluís Blasco o el també sociòleg Josep-Vicent Marquès” (*El Temps* 2019).

L’any 1960 Ninyoles comença els estudis de Dret a la Universitat de València, juntament amb alguns dels “homenots” acabats d’esmentar, i hi queda marcat pel mestratge de Francisco Murillo. A aquest professor granadí Ninyoles li atribueix el seu interès inicial per la sociologia, que ja practicava i ensenyava “quan la sociologia encara no estava institucionalitzada” (Mollà 1987). És també en aquesta època, l’any 1963, quan participa en la fundació de la Unió Democràtica del País Valencià (UDPV) i hi milita fugaçment. També és assidu de les tertúlies convocades per Joan Fuster en diferents bars i cafeteries de València: “entre Fuster i nosaltres es produïa un intercanvi freqüent de punts de vista en les reunions setmanals en el bar Los Pajaritos i després en les cafeteries Oltra i Oest”, explica a Mollà (1987). Com ha remarcat en diferents avinenteses Toni Mollà (1987, 2017b, 2019), l’enfocament eminentment sociològic i volgudament científic de l’estudi de les problemàtiques socials allunyava Ninyoles de la perspectiva especulativa i programàtica predominant en l’assagista de Sueca i en altres autors coetanis.

APORTACIONS PRIMERENQUES: SOCIOLOGIA DE LA LLENGUA I POLÍTICA LINGÜÍSTICA

La personalitat discreta de Ninyoles, emmarcada per “una sonrisa tímida que ilumina un cuerpo de asceta” (Bono 2012), contrasta vivament amb la solidesa i el vigor amb què irromp en el panorama intel·lectual de manera ben precoç —a només 25 anys— amb la publicació del seu primer llibre: *L’opinió pública: teories i ideologies* (1968). Una incursió pionera en un àmbit d’estudi pràcticament verge en l’Espanya de finals dels 60 i que ja situa Ninyoles de ple en els camps de la psicologia social i la sociologia del coneixement, paradigmes que dominaran en les seues primeres aportacions. Com observa Mollà (2017b: 10), el “paper d’avantguarda intel·lectual” de Ninyoles i la seua connexió amb els debats coetanis de la comunitat científica internacional són dos trets que ja es manifesten en

aquesta primera obra i que travessaran tota l’obra del sociòleg. El tercer tret, que destacava Ninyoles mateix en una entrevista (cf. Noguero 2001: 37), és la reformulació de diferents conceptes teòrics propis de sociologia i la sociolingüística d’arrel funcionalista dins del marc d’una teoria social del conflicte, deutora de Ralf Dahrendorf (1958), C. Wright Mills (1959) o la Teoria Crítica de l’Escola de Frankfurt.

Totes tres característiques es manifesten de manera diàfana en les seues primeres contribucions a la sociologia de la llengua, que veuran la llum poc després: *Conflicte lingüístic valencià* (1969) i *Idioma i prejudici* (1971). Unes aportacions cabdals en què Ninyoles aplica el canemàs teòric de la sociologia del coneixement hibridat amb el paradigma del conflicte social a l’anàlisi de fenòmens com les *ideologies diglòssiques* i l’*autoodi*, que per a l’autor són una conseqüència i alhora impulsen el procés de substitució lingüística al País Valencià. Aquest focus en la llengua podria sobtar atés l’*alingüisme* que impera, per norma general, en la sociologia i les ciències socials en sentit ampli. I més encara en un autor que reconeixia sense embuts que “mai no he sentit interès per la lingüística” (Noguero 2001: 36). Per a Ninyoles, però, els conflictes lingüístics tenen interès en la mesura que apunten a l’existència de dislocacions i conflictes socials més profunds. Com sosté a *Conflicte lingüístic valencià*, “en parlar de conflicte lingüístic tractem doncs, d’un cas específic de conflicte social en el qual les diferències idiomàtiques poden convertir-se en símbol fonamental d’oposició política. Per bé que no sempre, el fenomen sol coincidir amb diferències de classe i d’estatus. La llengua constitueix l’element de cohesió primària que aguditza la consciència i aclareix la visibilitat d’aquelles diferències”.

Així doncs, i tal com ho plantejava amb tot pedagogic en una entrevista recent, per a Ninyoles “el conflicte lingüístic [...] no és un conflicte de llengües”, ja que “les llengües no es barallen entre elles” (Serrano 2017). Una visió que l’allunya clarament del “model cibernetic” de competència entre codis que proposava, poc abans, Lluís V.

Aracil (1965), l'altre tòtem de la sociolingüística valenciana, que concebia el conflicte lingüístic com a producte del desajust entre les “funcions socials de la llengua” i les “funcions lingüístiques de la societat” que es resoliria, o bé en la *substitució* de la llengua recessiva, o bé en la seua *normalització*. També el distància obertament del funcionalisme predominant entre alguns dels *founding fathers* de la sociolingüística. En efecte, l'obra de Ninyoles impugnava alguns conceptes fundacionals de la disciplina, principalment la definició de la *diglòssia* en l'obra de Ferguson (1959) i de Fishman (1967). Per a aquests autors, la diglòssia era una situació potencialment estable, ancorada en un ampli consens social i lliure de conflictivitat social¹. De fet, fins i tot la veien com una estratègia viable i desitjable per al manteniment lingüístic en contextos multilingües (cf. Fishman 1991). Per contra, per a Ninyoles —i per a altres sociolingüistes europeus influïts per la seua obra, notablement l'occità Robèrt Lafont (1979; Gardy & Lafont, 1981)— la diglòssia comporta una situació essencialment inestable i conté un germen de superació amb dues direccions possibles — idèntiques, ara sí, a les esbossades per Aracil. En la cèlebre formulació que en fa a *Idioma i prejudici*:

La diglòssia comporta una dualitat valorativa i un desequilibri real. I aquest desequilibri apunta a dues direccions fonamentals: 1) la normalització cultural de l'idioma B, o 2) la substitució o assimilació a l'idioma dominant. Les úniques situacions viables són aquestes dues, i encara que poden competir i coexistir en el transcurs del temps, constitueixen els termes reals i últims del conflicte (1997[1971]: 80)

L'obra de Ninyoles esdevenia, així, un dels punts de partida de la sociologia del llenguatge de base europea, de matriu inequívocament conflictivista, i anticipava dues dècades les crítiques d'autors en

llengua anglesa a l'hegemonia de l'estructuralisme funcionalista en la sociolingüística (cf. Martin-Jones 1988; Williams 1992). Unes veus crítiques que, no debades, sorgeixen o bé directament des d'espais sociolingüístics perifèrics—el País de Gal·les, en el cas de Williams— o bé des d'una notable familiaritat amb la sociolingüística de la minorització de base europea, en el cas de Martin-Jones.

La visió del conflicte lingüístic com una classe determinada de conflicte social permet a Ninyoles defugir sense ambages qualsevol temptació *linguocèntrica* —en paraules de Bernard Spolsky, “*the assumption that language is a central cause of human behavior*” (2009: 7). També el protegeix de la *cratolatria* en què, segons Guillem Calaforra (1997: 155), incorre sovint la sociolingüística catalana, i que consistiria a identificar les decisions polítiques —i, en concret, la repressió lingüística durant el Franquisme— com *el* factor explicatiu clau de les decisions dels parlants, i com la causa última del procés de substitució lingüística que s'estava accelerant quan Ninyoles escriu *Conflicte lingüístic valencià*. En la visió de Ninyoles, que sintetitza Joan Fuster en el pròleg a *Idioma i prejudici*, “el conflicte lingüístic és, en el fons, o més que res, un conflicte intern. De classe? Naturalment. De què, si no?”. En aquest sentit, Ninyoles interpreta el canvi lingüístic com un índex dels canvis en la posició social dels individus, que esdevenen més freqüents en moments clau de modernització i de canvi econòmic i social com el que s'estava produint al País Valencià durant els anys 50 i 60 del segle XX. En paraules de Ninyoles mateix, en aquests contextos “el canvi d'idioma constituirà el resultat inevitable dels canvis que es produeixen en la posició social d'individus i grups” (1969: 57).

No és sobrer recordar que l'obra de Ninyoles anticipa dues dècades l'anomenada *economia política de la llengua* (Gal, 1989; Irvine, 1989; Woolard, 1985), un corrent interpretatiu en el qual ressonen clarament les idees de l'autor i que

¹ D'acord amb Fishman, les situacions de diglòssia es caracteritzarien pel fet que les dues varietats en contacte serien “*fully accepted as culturally legitimate and complementary (i. e., nonconflictual) and indeed, little if any conflict between them was possible in view of the functional separation between them*” (Fishman 1967: 30).

ha pres embranzida en els darrers decennis dins de la sociolingüística i l'antropologia lingüística internacional fins a esdevenir-ne un dels paradigmes dominants (cf. Duchêne i Heller (ed.) 2012; Heller (ed.) 2007). En l'obra de Ninyoles també s'hi pot veure un precedent de l'estudi de les *ideologies lingüístiques* (Schieffelin et al. (ed.) 1998). Malauradament, i amb escasses excepcions, tots aquests plantejaments s'han construït d'esquena a les aportacions de la sociolingüística del conflicte europea, com lamentava Marilyn Martin-Jones: en la seua visió, la contribució dels "*anthropologists, sociologists and linguists concerned with regional minority languages in Europe*", entre ells Ninyoles —però també Aracil, Vallverdú, Lafont o Williams— "*has not received the attention it deserves*" en la definició de "*an alternative agenda in sociolinguistic research on bilingualism among linguistic minorities*" (1988: 107).²

El paper referencial de Ninyoles dins de la sociolingüística perifèrica europea es construeix principalment durant els anys 70, en què les seues aportacions desperten ràpidament interès en altres contextos de minorització lingüística. Així, el 1972 es publica en castellà una versió refosa dels dos llibres precedents, amb el títol *Idioma y poder social*, i el mateix any Ninyoles visita el *Centre international de recherches sur le bilinguisme* de la Universit  Laval (Quebec), on es publica *Diglossical Ideologies and Assimilation*. La seua atenció a l'anàlisi dels conflictes lingüístics continuar  durant tota la dècada dels 70, l'època en què gaudir  de m s repercussió pública i també els seus anys més prolifercs, amb la publicació de fins a sis llibres en un període de només vuit anys (1969-1977). Als ja esmentats fins ara cal sumar-hi *Sociologia del lenguaje* (1974), *Estructura social y política lingüística* (1975), *Cuatro idiomas para un estado* (1977) i l'opuscle *Bases per a una política lingüística democr tica a l'estat espanyol* (1976). Algunes d'aquestes obres es tradueixen

al gallec i a l'italià. La seua notorietat creixent el porta, fins i tot, a viatjar als EUA amb una beca pagada pel Departament d'Estat nord-americà: tal com ho explicava a Toni Mollà (1987), es tractava de "preparar el camp per a [...] possibles líders o... i per mantenir un coneixement més estret d'aquests davant d'un previsible canvi polític ací a l'Estat espanyol" —encara que, amb humilitat, apuntava que "amb mi s'han equivocat. Els líders previstos no s'han complit".

En aquests anys l'activitat de Ninyoles es decanta cap a la teorització de la *política lingüística*, que defineix com "qualsevol curs d'acció deliberadament adoptat entre diverses alternatives públiques relatives a la llengua" i com els "processos a través dels quals es crea o resol un conflicte lingüístic" (1989: 47), i de la *normalització lingüística* com a alternativa popular, democr tica i participativa als conflictes lingüístics que havia diagnosticat en les obres precedents. En concret, Ninyoles dirigeix els seus esforços a pensar un disseny d'organització lingüística democr tica de l'Estat per al futur immediat a partir dels principis de *personalitat* i *territorialitat*, que importa de la *planificació lingüística* (McRae 1975). Una proposta que havia de combinar l'impuls dels moviments de normalització lingüística de les perifèries amb l'aplicació d'un principi d'unilingüisme territorial, a l'estil de Suïssa i B lgica. La seua intensa activitat en aquest camp, amb nombrosos articles en premsa i conferències arreu de l'Estat, a m s de les publicacions ja esmentades, el converteixen en un de les veus m s escoltades en un debat que, finalment, es tanca en fals amb la Constitució de 1978. En efecte, seguint el diagnòstic que en fa Ninyoles el 1994, l'adopció final d'una solució "mixta" entre els principis de territorialitat i personalitat tendeix cap a la progressiva assimilació dels grups lingüístics desavantatjats i privilegia els castellanoparlants en tres sentits: per l'aplicació estricta de la territorialitat en els territoris oficialment unilingües en castell ;

² Vila (2016) demostra que és possible integrar de manera més sistemàtica la sociolingüística que anomena "de la minorització i l'establiment de llengües" amb els plantejaments politicoecon mics hegemònics en l'antropologia lingüística actual per a donar compte dels processos sociolingüístics propis de les societats contemporànies.

per la salvaguarda dels seus drets lingüístics sobre la base del principi de personalitat, en els territoris oficialment bilingües; i pel monolingüisme de les institucions de l'Estat. En la seua visió:

“La inadecuación de la organización político-lingüística en su composición socio-cultural básica pone de manifiesto las insuficiencias de la transición democrática, desde el régimen de Franco a un sistema que [...] no ha sabido encontrar una salida estable al problema de la diversidad lingüística de las poblaciones” (1994: 144)

Per tot plegat, el anys de la Restauració borbònica coincideixen també amb una “retirada” progressiva de l'esfera pública d'un Ninyoles que es concentra en la seua activitat professional en l'administració pública, com veurem a continuació. Abans d'això, però, publica *Madre España* (1978), una anàlisi del nacionalisme espanyol com a ideologia que torna a situar Ninyoles en una posició d'avantguarda intel·lectual. Un estudi objectiu i positivista que venia precedit per la interpretació literària i assagística de Joan Fuster a *Contra Unamuno y los demás* (1975), com ha destacat Mollà (2019). En paraules de Ninyoles, quan escriu *Madre España* “hi havia gran quantitat de literatura nacionalista espanyola i nacionalista perifèrica, però no hi havia cap llibre sobre el nacionalisme espanyol des d'unes bases socials” (Mollà 1987). La seua anàlisi, doncs, se centra en els fonaments socials del nacionalisme espanyol, en la formació d'aquest pensament a partir dels discursos d'intel·lectuals com Unamuno, Ortega y Gasset o Menéndez Pidal, i en les repercussions sobre la societat d'aquests discursos de construcció nacional. Un nacionalisme metafísic i fortament uniformista que continua manifestant-se en l'actualitat i que, en bona mesura, es pot considerar responsable del naufragi de la proposta de política lingüística democràtica i pluralista capitanejada

per Rafael L. Ninyoles. Afortunadament, el que sí que ha canviat d'uns anys ençà és l'atenció acadèmica al nacionalisme espanyol com a objecte d'estudi (Álvarez Junco 2010; Archilés (ed.) 2018; Bastida 1998; Muñoz 2012; Núñez Seixas 2018; Taibo (ed.) 2007).

TRAJECTÒRIA PROFESSIONAL: BASTIR INFRAESTRUCTURES PER A LA RECERCA SOCIOLÒGICA

Tot i haver estat professor de sociologia a la Facultat de Ciències Econòmiques de la Universitat de València (1971-1991) i a la Universitat d'Alacant, Ninyoles se situa als marges dels circuits i la carrera acadèmica convencionals. De fet, el reconeixement formal com a doctor, que sol ser el punt de partida de la trajectòria investigadora, no li arriba fins a l'any 1998, 30 anys després de publicar el seu primer llibre. Així doncs, la seua vida professional es desenvolupa principalment a l'administració pública, primer com a responsable del Servei d'Estudis i Planificació Social de la Diputació de València durant la presidència del socialista Manuel Girona (1979-1983) i com a sociòleg de la Secretaria Tècnica del Consell preautonòmic presidit per Josep-Lluís Albinyana, segons informen Mollà (1987) i *El Temps* (2019). Amb el restabliment de la Generalitat Valenciana, Ninyoles s'incorpora a la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport, des d'on encapçala fins a la jubilació el Servei d'Investigacions i Estudis Sociolingüístics (SIES), reconvertit ara en Servei d'Estudis i Planificació de la Direcció General de Política Lingüística i Gestió del Multilingüisme³.

El relatiu “silenci” de Ninyoles durant aquests anys contrasta amb la seua tasca de consolidació de les bases per a la recerca en sociologia i en sociologia de la llengua al País Valencià. Es pot destacar, d'una banda, la fundació i l'impuls a l'Institut Valencià d'Investigació Social (IVIS) — des del qual va dirigir, entre altres, el volum col·lectiu *Estructura social al País Valencià* (1982)— i, en els darrers compassos del segle XX, l'actualització

³ Vegeu <http://www.ceice.gva.es/va/web/dgplgm/servei-d-estudis-i-planificacio> (última consulta: 30/04/2020).

d'aquesta obra amb mitjans renovats a *La societat valenciana: estructura social i institucional* (2000). De l'altra, cal destacar l'impuls des del SIES de la sèrie demolingüística més antiga i extensa dels territoris de parla catalana, amb sis enquestes sobre el coneixement i l'ús del valencià que cobreixen un període de més de 25 anys. Aquest puntal fonamental per a l'anàlisi de la realitat sociolingüística s'inicia el 1989; al principi manté una periodicitat triennial, però passa a realitzar-se de manera quinquennial a partir de 2005, després d'una aturada de 10 anys entre 1995 i 2005⁴.

Una base de dades no exempta d'interferències del poder executiu: en primer lloc, per la ja assenyalada aturada en la recollida de dades a partir de l'accés del Partit Popular al govern de la Generalitat Valenciana. Aquesta "apagada estadística" s'allargaria fins al 2005, després que l'AVL promoguera l'única enquesta sociolingüística no governamental del conjunt del país fins a la data (Acadèmia Valenciana de la Llengua 2005). Pradilla (2002) ho comptava com un exemple més de la *contraplanificació lingüística* dels populars. D'altra banda, Raquel Casesnoves també ha denunciat l'escassa "difusió, publicitat i repercussió sociopolítica que fins ara ha tingut tot aquest treball" (2017: 72), tot i que detecta un canvi de tendència en la presentació de l'enquesta de 2015⁵.

APORTACIONS TARDANES: SOCIOLOGIA DE LES CIUTATS I ELS ESPAIS CULTURALS

L'any 1992, amb la publicació de *El País Valencià a l'eix mediterrani*, Ninyoles recupera una certa visibilitat pública amb un llibre que, de nou, torna

a trencar esquemes amb una anàlisi innovadora de la imbricació entre infraestructures, xarxes de ciutats, models econòmics i espais culturals en la configuració d'Europa. En aquell moment, el valencianisme es troba enquistat en el debat sobre l'"existència" dels Països Catalans i sobre la pertinença del País Valencià a aquest espai comú sobre bases lingüísticoculturals. Una discussió de tints metafísics i essencialistes que desplaïen especialment al sociòleg⁶. En canvi, partint de l'anàlisi empírica dels factors esmentats adés, Ninyoles conclou que "l'espai valencià-català no és una hipòtesi, sinó un àmbit de constatació empírica, des de distints aspectes culturals" (citat per Mollà 2017: 13). D'acord amb la seua anàlisi, les estructures econòmiques aproximaven els dos territoris a pesar de certes actituds polítiques i culturals que en subratllaven les diferències. L'abast de la interdependència entre els territoris, en qualsevol cas, era més ampli que els termes lingüístics i culturals en què s'havia plantejat el debat fins aleshores.

Novament, el caràcter pioner i innovador de Ninyoles, que li reconeix entre altres el geògraf Josep Vicent Boira, figura clau en la visibilització del reclam d'infraestructures que, com el corredor mediterrani, haurien de facilitar i potenciar l'articulació econòmica i comunicativa entre Catalunya i el País Valencià (Boira 2010). Aquest plantejament, clarament deutor de l'anàlisi de Ninyoles, ha tardat gairebé dues dècades a gaudir d'una àmplia projecció pública. I això a pesar que, tal com reconeixia el sociòleg, després de la publicació de *El País Valencià a l'eix mediterrani* persones com Vicent Ventura o Francesc de P. Burguera havien intentat —sense èxit— que l'orientació sociopolítica que es podia destil·lar de l'obra arribara a sectors empresarials (cf. Bono 2012).

⁴ Les dades agregades d'aquestes i altres enquestes sociològiques promogudes pel SIES es poden consultar a <http://www.ceice.gva.es/va/web/dgplgm/enquestes> (última consulta: 24/04/2020).

⁵ Aquesta autora també proposa una revisió crítica de l'enquesta del SIES, i defensa la necessitat d'ampliar-ne el qüestionari perquè incloga més informacions sobre els usos lingüístics familiars, cosa que en milloraria la comparabilitat amb les que es recullen en altres territoris del domini lingüístic (cf. Direcció General de Política Lingüística i Xarxa CRUSCAT-IEC (coord.) 2019).

⁶ En la seua visió el 1987, tant Fuster a Nosaltes, els valencians com Damia Mollà i Eduard Mira a *De impura natione* (Tres i Quatre, 1986), tesi i antítesi en discussió al moment, escriuen "en aquesta línia d'assaig introspectiu d'indagació ontològica que, al nostre país, ha estat la inevitable rèplica dels plantejaments nacionalistes espanyols" (Mollà 1987).

Aquesta línia de recerca sobre la sociologia de les ciutats i sobre la interrelació entre estructures econòmiques i espais culturals s'acaba consolidant en la tesi doctoral de Rafael L. Ninyoles, de 1998, titulada *Sociologia de les ciutats valencianes* i dirigida per Damià Mollà a la Universitat de València. La tesi analitza l'estructura social de les quatre ciutats més poblades del País Valencià — València, Alacant, Elx i Castelló de la Plana— a partir de diferents enquestes sociològiques⁷, i fa una comparació entre aquestes ciutats i les comarques centrals valencianes, a les quals havia dedicat un estudi previ, *Informe sociològic de les comarques centrals valencianes* (1996), que serà també un dels últims llibres que publicarà, juntament amb *Notícia de la Ciutat Vella Sagunt: un informe sociològic* (1996) i *Sociologia de la ciutat de València* (1996).

En aquest últim, entre altres aspectes rellevants, l'autor hi assaja una explicació del procés de substitució lingüística al cap i casal en què prenen un paper protagonista factors geogràfics, urbanístics i de mobilitat que solen passar per alt la majoria d'anàlisis sociolingüístiques però que expliquen, en canvi, l'esquinçament dels vincles socials que havien sustentat, fins a un cert moment, el manteniment de l'ús del valencià a la capital. En relació amb això, ja en una entrevista el 1987, el sociòleg destacava diferents factors relacionats amb l'estructuració de la societat civil, com ara “el nivell de pertinença a associacions voluntàries, la cohesió extrasistema, el grau de mobilització ciutadana, la cultura cívica, etc.” (Mollà 1987), com a factors de cohesió i articulació socials que podien accelerar o, per contra, actuar com a fre dels processos de substitució lingüística. Uns plantejaments amb un clar ascendent en les últimes propostes del seu deixeble més avantatjat, Toni Mollà (2017a).

Entrat el segle XXI, va arribant l'apagament gradual de la veu pública de Ninyoles, amb aparicions esporàdiques en diferents publicacions, mitjans de comunicació i actes acadèmics i cívics. Entre aquestes, cal destacar la ponència a la IX Jornada de Sociolingüística d'Alcoi sobre “Conflicte lingüístic i ideologia”, publicada més endavant en un volum col·lectiu (Mollà (ed.) 2001). En aquest treball Ninyoles reivindica la vigència dels plantejaments conflictivistes enfront d'una sociolingüística radicada a Catalunya que, en la seua visió, caminava cap a una institucionalització orientada al funcionalisme i redefinia i difuminava el concepte de conflicte lingüístic (cf. Bañeres 1992, 1993)⁸. Per al sociòleg, això ocorria, en bona mesura, per les exigències d'unes polítiques lingüístiques que requerien mitigar les tensions entorn de les qüestions lingüístiques tot descrivint “la concurrència de llengües en termes més adaptatius que no de confrontació” (Marí 2016: 220). Tanmateix, sense moure's de Catalunya, Ninyoles observava la progressiva desmobilització dels sectors favorables a la recuperació del català i la correlativa “renovació del discurs legitimador del castellà”, acompanyada d'un “creixent grau de bel·ligerància per part de la resta de l'Estat” (Noguero 2001: 38). Alguns símptomes de l'encert del seu diagnòstic *a posteriori*: la irrupció el 2006 de Ciutadans, un partit que té com a objectiu primordial qüestionar els (aparents) consensos en matèria lingüística de la Catalunya autònoma (Campabadal i Miralles 2015), o la Sentència 31/2010 del Tribunal Constitucional sobre l'Estatut d'Autonomia Catalunya, que qüestiona els fonaments del seu règim lingüístic (Milian et al. 2010).

Per a acabar, es pot destacar la seua contribució al volum d'anàlisi de resultats de l'enquesta de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua de 2004

⁷ Se'n poden consultar resultats parcials a <http://www.ceice.gva.es/va/web/fondo-estadistico-documental/fondo-datos-numericos> (última consulta: 30/04/2020).

⁸ Per una discussió sobre la vigència de la sociolingüística del conflicte com a fonament de les polítiques lingüístiques i de l'anàlisi de les societats contemporànies, vegeu Marí (2016) i Vila (2016).

(Ninyoles 2008) que, si no vaig errat, és també la seua última publicació. En aquest text, Ninyoles fa una suggeridora recapitulació del que va suposar el procés de normalització lingüística engegat en la dècada dels 70 i de les perspectives de futur per al valencià, i reivindica la vigència dels seus plantejaments, que partien d'unes profundes conviccions democràtiques i de progrés:

La societat valenciana ha canviat, però les idees que impulsaren, des dels inicis, el procés de normalització són aquelles que han contribuït a portar endavant l'empresa: ha estat una imatge prospectiva, i no retrospectiva, del valencià lligada al progrés social, econòmic i cultural i de transformació democràtica (2008: 30)

Un procés que no s'entendria sense la lucidesa, la profunditat analítica i —*malgré lui*— la indiscutible visió programàtica de Rafael L. Ninyoles.

RECONeixEMENTS PÚBLICS

Com és tristament habitual, els reconeixements a la trajectòria d'intel·lectuals com Ninyoles solen arribar al final de la vida i, en aquest sentit, acostumen a arribar tard, quan les condicions de salut de l'homenatjat ja no permeten gaudir-ne plenament —i aquest monogràfic no n'és, és clar, una excepció. En el seu cas, els homenatges es van succeir entre 2017 i 2018. Primer, el 2017, Ninyoles és guardonat amb el Premi Josep Vicent Garcia a la Trajectòria Individual lliurat per Escola Valenciana—Federació d'Associacions per la Llengua⁹. Un any després, el 16 de novembre

de 2018, Ninyoles rep la distinció de més relleu institucional en ser condecorat amb la Medalla d'Honor de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL)¹⁰. Aquest guardó, concedit pel ple de l'AVL el 22 de juny de 2018, se li atorga en “reconeixement de la seua trajectòria professional de dedicació a la sociologia del valencià” i en considerar-lo “el referent ineludible en la reflexió sobre l'ús del valencià i la política lingüística”¹¹.

En l'àmbit acadèmic també s'han succeït diferents iniciatives d'homenatge. En primer lloc, la reedició en un sol volum de *Conflicte lingüístic valencià* i *El País Valencià a l'eix mediterrani*, publicat per la Universitat d'Alacant l'any 2017, que va provocar una certa revifalla de l'interès per la seua obra (cf. Lillo 2018). El 2019, la Direcció General de Política Lingüística i Gestió del Multilingüisme anunciava la creació de la “Col·lecció Rafael L. Ninyoles”, que d'acord amb els seus promotors “ret homenatge i reconeixement a la tasca del sociòleg valencià, referent en matèria lingüística”. Es tracta d'una iniciativa benvinguda que té com a objectiu difondre, en accés obert, els informes resultants de les subvencions per a treballs d'investigació en l'àmbit de la planificació lingüística i la lingüística aplicada, concedides pel mateix organisme¹². També el 2019, la Societat Catalana de Sociolingüística (SoCS), en col·laboració amb la Xarxa CRUSCAT—IEC i la Càtedra de Drets Lingüístics de la Universitat de València, va organitzar un cicle de tres conferències a Girona, Tarragona i València en ocasió del cinquanté aniversari de *Conflicte lingüístic valencià*¹³. Les ponències, a càrrec de Joan Pujolar (Universitat Oberta de Catalunya), Miquel Àngel Pradilla (Universitat Rovira i Virgili) i Miquel Nicolàs (Universitat de València) giraven

⁹ Vegeu <https://escolavalenciana.org/web/2017/11/13/rafael-l-ninyoles-lensenyament-es-la-peca-fonamental-per-superar-els-conflictes/> (última consulta: 30/04/2020).

¹⁰ Vegeu <https://apuntmedia.es/noticies/cultura/lacademia-valenciana-de-la-llengua-lliura-medalles-a-joseph-gulsoy-i-a-rafael-l-luis-ninyoles> (última consulta: 30/04/2020).

¹¹ Vegeu https://www.avl.gva.es/web/comunicacio/notes-de-premsa/-/journal_content/56/31991/157535/27602 (última consulta: 30/04/2020).

¹² Vegeu <http://www.ceice.gva.es/va/web/dgplgm/rlninyoles> (última consulta: 30/04/2020).

¹³ Vegeu <https://blogs.iec.cat/socs/2019/10/10/50e-aniversari-del-llibre-conflicte-linguistic-valencia/> (última consulta: 30/04/2020).

al voltant de l'obra del sociòleg i presentaven noves perspectives en els estudis sociolingüístics. Per últim, es pot destacar que els organitzadors de la històrica Jornada de Sociolingüística d'Alcoi n'havien convocat la 25a edició “en record de Rafael L. Ninyoles, Isabel-Clara Simó i Mavi Dolç”¹⁴. La jornada havia de celebrar-se el 27 i 28 de març de 2020, però es va haver d'ajornar a 2021 arran de la pandèmia i la declaració de l'estat d'alarma.

A les tardanes iniciatives de reconeixement s'hi suma aquest recull de treballs acadèmics de contingut eminentment sociolingüístic, a pesar que la crida d'articles estava oberta a aportacions des de qualsevol de les ciències socials. Un símptoma que Ninyoles serà recordat fonamentalment per les seues aportacions a la sociologia de la llengua, si no directament com a “sociolingüista”.

PARADOXES DE LA MEMÒRIA: NINYOLES, SOCIOLINGÜISTA?

Aquest fet no deixa de resultar paradoxal si es té en compte el distanciament explícit respecte la filologia, la lingüística i, també, la sociolingüística que Ninyoles reiterava ara i adés en les seues —cada vegada més escadusseres— aparicions públiques, en què sempre es reivindicava com a sociòleg i, encara més, com a sociòleg-sense-afegitons. El desalineament respecte els plantejaments de base lingüística és diàfan en una entrevista de 2001 en què es desmarca de la sociolingüística —disciplina en què insisteix a encasellar-lo l'entrevistador— per a afirmar que “la meua aportació a aqueix camp de la ‘sociolingüística’ ha quedat sempre una mica fora de les tendències que hi predominen, en general molt vinculades a la filologia, dins el món acadèmic, i prou relacionades amb el discurs especulatiu, a fora” (Noguero 2001: 36). En la mateixa entrevista,

es refereix sovint als “sociolingüistes” en tercera persona i sosté que “l'anàlisi del comportament lingüístic dels grups, lingüístics o d'altra mena, ha estat objecte de la sociologia i tant aquesta disciplina com la psicologia social hi poden continuar treballant eficaçment”. Encara més contundent, el 2017 afirma que “no m'he integrat en cap moment en allò que es diu ‘sociolingüística catalana’” (Serrano 2017).

Amb tot, la identitat no és només la narrativa amb què una persona s'autoconcep i s'explica la seua posició al món, sinó més aviat una combinació intricada entre les seues formes de presentació en societat (Goffman 1956) i la manera com aquesta posició és interpretada —i sovint transformada en el procés— per la resta d'actors socials. Per dir-ho de forma poètica, podem afirmar com Fernando Pessoa que “tot allò que som és una impressió aliena”, o amb Adrià Pujol Cruells que “depenem de com ens diuen els altres—i de com ens recorden o ens obliden”¹⁵. I sembla que, a Ninyoles, l'esfera pública el diu i el recorda com a sociolingüista.

Les diferents notes de condol difoses en motiu del seu traspàs el 25 d'octubre de 2019 resulten eloqüents en aquest sentit. Per exemple, Miquel Nicolàs (2019) el defineix com a “referent imprescindible de la sociolingüística catalana”. El president de la Generalitat Valenciana, Ximo Puig, en un missatge recollit per *À Punt*, parla del “pare de la sociolingüística valenciana” i diu que “el seu compromís i la seua petjada en la recuperació i l'ús social de la nostra llengua quedarà per sempre”¹⁶. De la seua banda, el Director General de Política Lingüística i Gestió del Multilingüisme, Rubén Trenzano, el defineix a Twitter com “una figura cabdal de la sociolingüística amb el ferm compromís de recuperar i protegir la nostra llengua”. La majoria d'obituaris publicats el 25 d'octubre en diferents

¹⁴ Vegeu http://www.upv.es/contenidos/JOSOCIOL/menu_urlv.html?contenidos/JOSOCIOL/info/U0838559.pdf (última consulta: 30/04/2020).

¹⁵ F. PESSOA, *Llibre del desassossec*. Trad. al català de G. Sampol i N. Dols. Barcelona: Quaderns Crema, p. 25. A. PUJOL, *La carpeta és blava*, 3a ed. Barcelona: labreu, 2018, p. 146.

¹⁶ Vegeu <https://apuntmedia.es/va/noticies/cultura/mor-el-sociolingüista-valencia-rafael-ninyoles> (última consulta: 24/04/2020).

mitjans de comunicació coincideixen a destacar-lo com a “sociolingüista”¹⁷.

Hi té a veure, sens dubte, la seua tasca com a dinamitzador de la demolingüística institucional al País Valencià i, encara més, la immensa repercussió de les seves aportacions primerenques al camp de la sociologia de la llengua, que continuen sent les seues obres més citades segons Google Acadèmic¹⁸. No debades, els editors de *Dialnet* en cataloguen l’obra sota el descriptor “Lingüística general”¹⁹. El fet d’haver desenvolupat la seua tasca en una societat notablement linguocèntrica, en què la llengua sovint simbolitza, catalitza i fins arriba a obscurir (cf. Marqués 1974) altres conflictes socials —com ens recordava ell mateix de manera insistent— també ha pogut reconduir l’interès públic cap a les seues aportacions a la sociologia de la llengua i, en canvi, deixar les seues contribucions a altres camps en una posició subsidiària.

La posteritat de Ninyoles serà una posteritat inevitablement (socio)lingüística. Amb tot, val la pena conservar-li l’adscripció disciplinar que sempre va vindicar: la de sociòleg.

REFERÈNCIES

- ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA (2005): Llibre blanc de l’ús del valencià. Enquesta sobre la situació social del valencià 2004. València, Publicacions de l’AVL. https://www.avl.gva.es/documents/31987/99521/Recerca_02.pdf
- ÁLVAREZ JUNCO, J. (2010): *Mater dolorosa. La idea de España en el siglo XIX*. Barcelona, Penguin Random House
- ARACIL, L. V. (1965): *Conflit linguistique et normalisation linguistique dans l’Europe Nouvelle*. Centre Européen Universitaire de Nancy
- ARCHILÉS, F. (ed.): (2018): *No sólo cívica: Nación y nacionalismo cultural español*. València, Tirant lo Blanch
- BAÑERES, J. (1992): La tensió i el conflicte lingüístics. Els elements socials condicionants (1a part). *NovesSL*, 17: 17-30
- BAÑERES, J. (1993): La tensió i el conflicte lingüístics. Els elements socials condicionants (2a part). *NovesSL*, 18: 18-30
- BASTIDA, X. (1998): *La nación española y el nacionalismo constitucional*. Barcelona, Ariel
- BOIRA, J. V. (2010): La “commonwealth” catalanovelenciana: La formació de l’eix mediterrani al segle XX. Barcelona, Columna
- BONO, F. (2012): “La mentalidad monolingüe pesa demasiado en la historia de España”, *El País*, 6 d’octubre de 2012. https://elpais.com/ccaa/2012/10/06/valencia/1349541659_447258.html
- CALAFORRA, G. (1997): “La cosificació de les normes d’ús lingüístic. Aspectes sociològics d’un discurs distorsionat”. *Caplletra. Revista Internacional de Filologia*, 21: 147-159
- CAMPABADAL, J.; MIRALLES, F. (2015): *De Ciudadanos a Ciudadanos. La otra cara del neoliberalismo*. Madrid, Akal
- CASESNOVES, R. (2017): “La demolingüística al País Valencià”. *Llengua, societat i comunicació*, 15: 70-75. <https://doi.org/10.1344/LSC-2017.15.8>
- DAHRENDORF, R. (1958): “Toward a theory of social conflict”. *Journal of Conflict Resolution*, 2(2): 170-183
- DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA; XARXA CRUSCAT-IEC (coord.) (2019): *Els usos lingüístics als territoris de llengua catalana*. Barcelona, Generalitat de Catalunya,

¹⁷ Una cerca a Google limitada a continguts publicats el 25 d’octubre de 2019 retorna 11 resultats rellevants: d’entre aquests, set descriuen l’autor com a “sociolingüista”, “referent de la sociolingüística catalana” o “pare de la sociolingüística valenciana” en el titular (*20 minutos, À Punt, Ara, Diari de la Llengua, Diari La Veu, El País i Vilaweb*) i quatre el defineixen com a sociòleg en el titular, però el tracten també com a introductor de la sociolingüística al País Valencià en el cos de la notícia (*20 minutos, Las Provincias, Levante-EMV i ValènciaExtra*).

¹⁸ Vegeu https://scholar.google.es/scholar?hl=ca&as_sdt=0%2C5&q=rl+ninyoles&oq (última consulta: 24/04/2020).

¹⁹ Vegeu <https://dialnet.unirioja.es/servlet/autor?codigo=18072> (última consulta: 24/04/2020).

- Departament de Cultura, Direcció General de Política Lingüística. <https://llengua.gencat.cat/web/.content/documents/publicacions/btpl/arxius/27-btpl-usos-linguistics-territoris.pdf>
- DUCHÊNE, A.; HELLER, M. (ed.) (2012): *Language in Late Capitalism: Pride and Profit*. Londres/ Nova York, Routledge
- EL TEMPS (2019, octubre 28): “Rafael L. Ninyoles i Salvador Giner”. *El Temps*, 28 d’octubre de 2019. <https://www.eltemps.cat/opinio/8477/rafael-l-ninyoles-i-salvador-giner>
- FERGUSON, C. A. (1959): “Diglossia”. *Word*, 15(2): 325-340
- FISHMAN, J. A. (1967): “Bilingualism with and without diglossia; diglossia with and without bilingualism”. *Journal of Social Issues*, 23(2): 29-38
- FISHMAN, J. A. (1991): *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Bristol, Multilingual Matters.
- GAL, S. (1989): “Language and Political Economy. *Annual Review of Anthropology*”, 18: 345-367.
- GARDY, P.; LAFONT, R. (1981): “La diglossie comme conflit: L'exemple occitan”. *Langages*, 15(61): 75-91
- GOFFMAN, E. (1956): *The presentation of self in everyday life*. Edimburg, Universitat d'Edimburg
- HELLER, M. (ed.) (2007): *Bilingualism: A Social Approach*. Nova York, Palgrave Macmillan
- IRVINE, J. T. (1989): “When Talk Isn't Cheap: Language and Political Economy”. *American Ethnologist*, 16(2): 248-267
- LAFONT, R. (1979): “La diglossie en pays occitan, ou le réel occulté”, dins *Bildung und Ausbildung in der Romania* (Vol. 2). Munic, Fink, p. 504-512
- LILLO, M. (2018): “La radiografia sociolingüística del País Valencià”. *El Temps*, 1 de gener de 2018. <https://www.eltemps.cat/article/2947/la-radiografia-sociolinguiistica-del-pais-valencia>
- MARÍ, I. (2016): “Conflicte lingüístic i normalització: Conceptes vigents per a les polítiques públiques?” *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 26: 219-229. <https://doi.org/10.2436/tsc.v0i26.142271>
- MARQUÉS, J. V. (1974): *País perplex*. Notes sobre la ideologia valenciana. València, 3i4
- MARTIN-JONES, M. (1988): “Language, Power and Linguistic Minorities: The Need for an Alternative Approach to Bilingualism, Language Maintenance and Shift”. *The Sociological Review*, 36(1): 106-125
- MCRAE, K. D. (1975): “The principle of territoriality and the principle of personality in multilingual states”. *International Journal of the Sociology of Language*, 1975(4): 33-54
- MILIAN, A., MURO, X., PLA BOIX, A. M.; PONS, E. (2010): “La llengua”. *Revista Catalana de Dret Públic*, 0(0): 131-153. <https://doi.org/10.2436/rcdp.v0i0.149>
- MILLS, C. W. (1959): *The Sociological Imagination*. Oxford, Oxford University Press
- MOLLÀ, T. (1987): “Un senyor sociòleg”, *El Temps*, 138. <https://www.eltemps.cat/article/8466/un-senyor-socioleg>
- MOLLÀ, T. (2017a): *La llengua de la plaça. Espai públic, el mercat i la política lingüística*. Alzira, Bromera
- MOLLÀ, T. (2017b): “Pròleg a Rafael L. Ninyoles”, dins R. L. Ninyoles, *Conflicte lingüístic valencià. El País Valencià a l'eix mediterrani*. Sant Vicent del Raspeig, Publicacions de la Universitat d'Alacant, p. 9-15
- MOLLÀ, T. (2019): “A propòsit de Mare Espanya de Rafael-Lluís Ninyoles”. *Rassegna iberística*, 111: 197-201. <https://doi.org/10.30687/Ri/2037-6588/2019/111/011>
- MOLLÀ, T. (ed.) (2001): *Ideologia i conflicte lingüístic*. Alzira, Bromera
- MUÑOZ, J. (2012): *La construcción política de la identidad española: ¿del nacionalcatolicismo al patriotismo democrático?* Madrid, CIS
- NICOLÀS, M. (2019): “En la mort de Rafael Lluís Ninyoles, referent imprescindible de la sociolingüística catalana”. *RLD blog*, 21 de novembre de 2019. <https://eapc-rld.blog.gencat.cat/2019/11/21/en-la-mort-de-rafael-lluís-ninyoles-referent-imprescindible-de-la-sociolinguiistica-catalana-miquel-nicolas/>
- NINYOLES, R. L. (1969): *Conflicte lingüístic valencià. Substitució lingüística i ideologies diglòssiques*. València, 3i4

- NINYOLES, R. L. (1989): Estructura social i política lingüística. Alzira, Bromera
- NINYOLES, R. L. (1994): “España como país plurilingüe: Líneas de futuro”, dins A. Bastardas i E. Boix (ed.), ¿Un estado, una lengua? La organización política de la diversidad lingüística. Barcelona, Octaedro, p. 141-154. <http://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/130418>
- NINYOLES, R. L. (1997[1971]): Idioma i prejudici. València, Tres i Quatre
- NINYOLES, R. L. (2008): “Els reptes de la normalització: Societat, economia i llengua”, dins Llibre blanc de l’ús del valencià—II. Iniciatives per al foment del valencià. València, Acadèmia Valenciana de la Llengua, p. 19-31. https://www.avl.gva.es/documents/31987/99521/Recerca_09.pdf#page=19
- NOGUERO, J. (2001): “Llengües en conflicte. Entrevista a Rafael Ninyoles”, Escola catalana, 381: 36-40
- NÚÑEZ SEIXAS, X. M. (2018): Suspiros de España: El nacionalismo español 1808-2018. Barcelona, Planeta
- PRADILLA, M. À. (2002): “La política lingüística contemporània al País Valencià”. Treballs de Sociolingüística Catalana, 16: 101-119. <http://revistes.iec.cat/index.php/TSC/article/viewArticle/5675>
- SCHIEFFELIN, B. B.; WOOLARD, K. A.; KROSKRITY, P. V. (ed.) (1998): Language Ideologies. Practice and Theory. Oxford, Oxford University Press
- SERRANO, S. (2017): “Rafael-Lluís Ninyoles: ‘L’ensenyament és la peça fonamental per superar els conflictes’”, Sembra. Llengua, cultura i país. El periòdic d’Escola Valenciana, Federació d’Associacions per la Llengua, Novembre 2017: 9. https://escolavalenciana.org/web/wp-content/uploads/2017/12/Periodic_Sembra2017_EscolaValenciana.pdf
- SPOLSKY, B. (2009): Language Management. Cambridge, Cambridge University Press
- TAIBO, C. (ed.) (2007): Nacionalismo español: Esencias, memorias e instituciones. Madrid, Catarata
- VILA, F. X. (2016): “Sobre la vigència de la sociolingüística del conflicte i la noció de normalitat lingüística”. Treballs de Sociolingüística Catalana, 26: 199-217. <https://doi.org/10.2436/20.2504.01.116>
- WILLIAMS, G. (1992): Sociolinguistics. A Sociological Critique. Nova York, Routledge
- WOOLARD, K. A. (1985): “Language Variation and Cultural Hegemony: Toward an Integration of Sociolinguistic and Social Theory”. American Ethnologist, 12(4): 738-748

ANNEX: BIBLIOGRAFIA SELECTIVA DE RAFAEL L. NINYOLES

Tanquem l'article amb una bibliografia selectiva que, si bé no té caràcter exhaustiu, es pot considerar la més comprensiva de les que es poden trobar actualment en diferents bases de dades. Entre les fonts consultades hi ha diferents recursos en línia com Dialnet, Traces-UAB, CRAI-Universitat de Barcelona, Biblioteca Nacional de España, Google Acadèmic o WorldCat. El llistat registra, també, entrevistes a l'autor i les traduccions dels seus llibres. Sempre que estan disponibles, es proporcionen enllaços públics a les obres citades. Pel que fa a les (nombroses) reimpressions i reedicions de l'obra de l'autor, només es fan constar quan impliquen un canvi d'editorial o l'agrupament d'obres prèvies en una de nova. Per últim, cal dir que queden fora del recull les desenes de col·laboracions de Ninyoles en premsa i publicacions periòdiques com *El País*, *Serra d'Or*, *Gorg*, *Saó* o *Cuadernos para el Diálogo*, entre altres.

En resum, s'han pogut localitzar una trentena de referències originals publicades en català, castellà, gallec i anglès: 14 llibres, tres volums col·lectius editats o coordinats per l'autor, una tesi doctoral, tres articles en revistes científiques i set contribucions a obres col·lectives. També s'han localitzat dues reedicions i sis traduccions dels seus llibres al gallec, al català i a l'italià, a més de sis entrevistes aparegudes en mitjans de comunicació, publicacions d'activisme lingüístic i revistes acadèmiques.

Llibres

- (1) NINYOLES, R. L. (1968): L'opinió pública: teories i ideologies. Barcelona, Rafael Dalmau
- (2) NINYOLES, R. L. (1969): Conflictue lingüístic valencià. Substitució lingüística i ideologies diglòssiques. València, Tres i Quatre
 - a) Reed. (2017): Conflictue lingüístic valencià. El País Valencià a l'eix mediterrani. Sant Vicent del Raspeig, Publicacions de la Universitat d'Alacant
- (3) NINYOLES, R. L. (1971): Idioma i prejudici. Palma, Editorial Moll
 - a) Reed. (1997): Idioma i prejudici. València, Tres i Quatre
- (4) NINYOLES, R. L. (1972): Idioma y poder social. Madrid, Tecnos
 - a) Trad. al gallec (2005): Idioma e poder social. Ames: Edicions Laidvento
- (5) NINYOLES, R. L. (1972): Diglossical Ideologies and Assimilation. Quebec: CIRB – Université Laval
- (6) NINYOLES, R. L. (1974): Sociología del lenguaje. Madrid, Fundación Juan March
- (7) NINYOLES, R. L. (1975): Estructura social y política lingüística. València, Fernando Torres
 - a) Trad. a l'italià (1980): Struttura sociale e politica linguistica. Roma, Armando
 - b) Trad. al català (1989): Estructura social i política lingüística. Alzira, Bromera
 - c) Trad. al gallec (1991): Estructura social e política lingüística. Vigo, Ir Indo
- (8) NINYOLES, R. L. (1976): Bases per a una política lingüística democràtica a l'estat espanyol. València, Tres i Quatre
- (9) NINYOLES, R. L. (1977): Cuatro idiomas para un estado: el castellano y los conflictos lingüísticos en la España periférica. Madrid, Cambio 16
- (10) NINYOLES, R. L. (1979): Madre España. València, Prometeo
 - a) Trad. al català (1997): Mare Espanya: aproximació al nacionalisme espanyol. València, Tàndem
 - b) Trad. al gallec (2002): Nai España: aproximación ó nacionalismo español. Santiago de Compostel-la, Edicions Laidvento
- (11) NINYOLES, R. L. (1992): El País Valencià a l'eix mediterrani. Tavernes Blanques, L'Eixam
 - a) Reed. (2017): Conflictue lingüístic valencià. El País Valencià a l'eix mediterrani. Sant Vicent del Raspeig, Publicacions de la Universitat d'Alacant
- (12) NINYOLES, R. L. (1996): Sociologia de la ciutat de València. Alzira, Germania
- (13) NINYOLES, R. L. (1996): Informe sociològic de les comarques centrals valencianes. Gandia, CEIC Alfons el Vell
- (14) NINYOLES, R. L. (1996): Notícia de la Ciutat Vella Sagunt: un informe sociològic. Sagunt, Associació de Veïns Ciutat Vella de Sagunt

Llibres editats

- (15) NINYOLES, R. L. (et al.) (1981): Las lenguas nacionales en el ámbito de la Administración. València, Diputació de València, Servei d'Estudis i Planificació Social
- (16) NINYOLES, R. L. (ed.) (1982): Estructura social al País Valencià. València, Diputació de València
- (17) NINYOLES, R. L. (ed.) (2000): La societat valenciana: estructura social i institucional. Alzira: Bromera

Tesi doctoral

- (18) NINYOLES, R. L. (1998): Sociologia de les ciutats valencianes. Tesis doctoral no publicada, Universitat de València

Articles

- (19) NINYOLES, R. L. (1971): "Idioma y conflicto", Revista española de la opinión pública, 26: 159-182
- (20) NINYOLES, R. L. (1975): "Teoría de la instauración monárquica en España, de Juan Ferrando Badía", Revista de estudios políticos, 203: 245-246. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=1705011>
- (21) NINYOLES, R. L. (1981): "Tendencias fundamentales de la política lingüística: opciones contextuales en el ámbito de la educación bilingüe", Revista de educación, 268: 15-30. <https://sede.educacion.gob.es/publiventa/detalle.action?cod=13058>

Capítols de llibre

- (22) NINYOLES, R. L. (1978): “Las lenguas en el ámbito español”, dins K. Atucha (coord.), *Bilingüismo y biculturalismo*. CEAC, p. 59-92
- (23) NINYOLES, R. L. (1990): “Sociolingüística”, dins L. Moreno, S. Giner (coord.), *Sociología en España*. Madrid, CSIC, p. 223-227
- (24) NINYOLES, R. L. (1994): “Espais culturals: una altra perspectiva”, dins G. Sansano (coord.), *Espais culturals, economia i territori*. Elx-Alacant: Actes del I Seminari. Elx, Ajuntament d'Elx, Departament de Publicacions, p. 21-34
- (25) NINYOLES, R. L. (1994): “España como país plurilingüe: líneas de futuro”, dins A. Bastardas, E. Boix (ed.), *¿Un estado, una lengua? La organización política de la diversidad lingüística*. Barcelona: Octaedro, p. 141-154. <http://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/130418>
- (26) NINYOLES, R. L. (2001): “Conflicte lingüístic i ideologia”, dins T. Mollà (ed.): *Ideologia i conflicte lingüístic*. Alzira, Bromera, p. 13-32
- (27) NINYOLES, R. L. (2002): “Idioma e prexuízo (conferencia inaugural)”, dins G. Constenla, A. Gómez, M. Queixas (ed.), *Línguas non normalizadas: presente e futuro: actas do congreso* (Pazo da Cultura de Pontevedra, 15, 16, 17 de novembro de 2001). Vigo, Asociación Socio-Pedagógica Galega (AS-PG) / Universidade de Vigo, p. 17-25
- (28) NINYOLES, R. L. (2008): “Els reptes de la normalització: societat, economia i llengua”, dins *Llibre blanc de l'ús del valencià—II. Iniciatives per al foment del valencià*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, p. 17-31. https://www.avl.gva.es/documents/31987/99521/Recerca_09.pdf#page=19

Entrevistes

- (29) MOLLÀ, T. (1987): “Un senyor sociòleg”, *El Temps*, 138. <https://www.eltiempo.com/articulo/8466/un-senyor-sociolog>
- (30) ROMANÍ, J. M. (1991): “‘Els sociolingüistes haurien d'invitar els sociòlegs a reduir les seves pretensions generalistes’”, *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 9: 31-35. <http://revistes.iec.cat/index.php/TSC/article/view/5884/10982>
- (31) NOGUERO, J. (2001): “Llengües en conflicte. Entrevista a Rafael Ninyoles”, *Escola catalana*, 381: 36-40
- (32) BONO, F. (2012): “La mentalidad monolingüe pesa demasiado en la historia de España”, *El País*, 6 d'octubre de 2012. https://elpais.com/ccaa/2012/10/06/valencia/1349541659_447258.html
- (33) MOLLÀ, T. (2014): “El nacionalisme espanyol no sols s'ha mantingut indemne, sinó que s'ha radicalitzat. Entrevista a Rafael-Lluís Ninyoles”, *L'Espill*, 47: 141-158. https://projectetraces.uab.cat/tracesbd/espill/2014/espill_a2014m10n47p141.pdf
- (34) SERRANO, S. (2017): “Rafael-Lluís Ninyoles: ‘L'ensenyament és la peça fonamental per superar els conflictes’”, *Sembra. Llengua, cultura i país*. El periòdic d'Escola Valenciana, Federació d'Associacions per la Llengua, Novembre 2017: 9. https://escolavalenciana.org/web/wp-content/uploads/2017/12/Periodic_Sembra2017_EscolaValenciana.pdf